

"Gdy przejmują się zabytki kultury - można mówić tylko o depozycie. To, co należy do kultury jakiegoś narodu, pozostaje na zawsze jej dorobkiem i chlubą. Depozytariusz zaś bierze na siebie zarazem obowiązki. Po tym, czy je wypełnia, ocenia się jego kulturę; rozliczyć go z tego ma prawo Europa, gdyż i to, co stworzyli Niemcy, i to, co stworzyli Polacy - należy do wspólnej kultury europejskiej."

prof. Jan Józef Lipski

Zabytkowy cmentarz ewangelicki w Szklarskiej Porębie Dolnej

W 1844 r. w Szklarskiej Porębie Dolnej został założony cmentarz ewangelicki. Umiejscowiony on został powyżej kościoła filialnego p.w. Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny (dawny zbór ewangelicki z lat 1755 - 1787).

Dawny cmentarz miał formę prostokąta, który w 1885 r. został powiększony o górną część w kształcie trapezu. Początkowo był to cmentarz ewangelicki, choć z czasem były tutaj pochówki i innych wyznań, przez co nabrał charakteru komunalnego, a ostatnie informacje o pogrzebach pochodzą z 1946 r. Pierwotnie w lewym dolnym narożniku mieścił się dom pogrzebowy, dziś całkowicie zniszczony. Przez ostatnie półwiecze cmentarz był dewastowany, część nagrobków uległa zniszczeniu bądź wywiezieniu. Być może na stosunku do tego miejsca zaważył jego pierwotny, ewangelicki charakter oraz fakt, że pochowani byli tutaj Niemcy - dawni mieszkańcy Szklarskiej Poręby.

Dla miejscowości o wyjątkowym charakterze kolonii artystów, jaką była Szklarska Poręba cmentarz ten ma znaczenie szczególne. Miejsce ostatniego spoczynku znalazło tutaj wielu twórców niemieckiej literatury i sztuki XIX i XX wieku. Pochowani są też tutaj ludzie związani z produkcją szkła artystycznego, z którego Szklarska Poręba słynęła.

Z drugiej połowy XIX wieku pochodzi znajdująca się na osi w górnej części "starego" cmentarza "kaplica Preusslerów". W 1617 r. do Szklarskiej Poręby przybył Wolfgang Preussler, pochodzący z rodziny wymienionej w czeskich kronikach dotyczących produkcji szkła już u schyłku XV wieku. Uzyskał od właściciela tych ziem Hansa Ulricha Schaffgotscha zgodę na budowę huty szkła na Białej Dolinie nad potokiem Bieleń (dziś okolice DW „Zdrowie”). Pod koniec 1617 r. dokonano w tej hucie pierwszego wytopu szkła. W XVIII wieku Preusslerowie założyli w okolicach Szklarskiej Poręby kolejne dwie huty, które z czasem popadły w ruinę. Produkcję szkła przejęła najbardziej znana z tutejszych hut szkła - "Józefina" powstała w 1842 r., która osiągnęła światową sławę i uznanie. Kilka wcześniejszych, barokowych nagrobków rodziny Preussler znajduje się na północnej ścianie kaplicy cmentarnej przy ul. Piastowskiej.

Na cmentarzu w Szklarskiej Porębie Dolnej miejsce pochówku znalazło wiele innych osób, które zajmowały się wytwarzaniem i zdobieniem szkła artystycznego. Szczególną uwagę zwracał do niedawna znajdujący się na polu z prawej strony, powyżej "kaplicy Preusslerów" nagrobek rodziny Sacher - specjalistów w artystycznym grawerowaniu szkła. Jego tablica inskrypcyjna została wykonana z czarnego, nieprzezroczystego szkła zwanego marblitem, na którym napis został najpierw wygrawerowany, a następnie pozłożony. Nagrobek powstał około 1910 r., niestety jego płyta inskrypcyjna została rozbita w marcu 1998 r.

Miejsca spoczynku mają też tutaj inni miejscowi artyści, jak mistrz malarstwa na szkle Julius Ludwig (1850 - 1918), który pochowany został na lewym polu, zaraz za główną bramą cmentarza, czy mistrz szlifierski Ernst Wriese (1854 - 1914) i jego syn, który kontynuował zawód ojca Alfred Wriese (1882 - 1914). Pomnik nagrobny tej rodziny znajduje się jako pierwszy w prawym dolnym narożniku, powyżej nieistniejącego domu pogrzebowego. W połowie dolnej części cmentarza, na prawo od głównej alejki pochowany jest mistrz szlifierski August Wennrich (1825 - 1878), a trochę powyżej, po tej samej stronie spoczywa mistrz szlifierski Oskar Simon (1874 - 1927). Obaj wywodzili się ze starych, zasłużonych dla

hutnictwa szkła rodów. Na lewo, powyżej "kaplicy Preusslerów" znajduje się nagrobek mistrza hutniczego Ernsta Liebiga (1859 - 1927), a w połowie górnej części cmentarza, na lewo od głównej alejki pochowany został mistrz hutniczy Hermann Wennrich (1864 - 1931). Na cmentarzu znajduje się większa liczba grobów osób związanych z historią szklarskoporebskiego hutnictwa szkła.

Cmentarz w Szklarskiej Porębie Dolnej znany jest jako miejsce ostatniego spoczynku filozofa i literata Carla Hauptmanna (1858 - 1921), starszego brata laureata literackiej Nagrody Nobla Gerharta Hauptmanna. Rozkochany w Karkonoszach Carl Hauptmann swoje idee filozoficzne propagował poprzez literaturę. Do jego najbardziej znanych utworów należy "Księga Ducha Gór", niedawno przetłumaczona na język polski. Wspomnieć trzeba o dokonaniu przez pisarza korekty literackiej tłumaczenia na język niemiecki powieści Wł. Reymonta "Chłopi". Jego wkład w nadaniu przekładowi doskonałej formy przyczynił się do przyznania Wł. Reymontowi w 1924 r. Nagrody Nobla, gdyż jury korzystało z niemieckiego przekładu. Pomnik nagrobny Carla Hauptmanna ustawiony został z prawej strony, zaraz za murem powyżej "kaplicy Preusslerów". Zaprojektowany został przez jego przyjaciela, wybitnego wrocławskiego architekta prof. Hansa Poelziga. Ufundowano go ze składek przyjaciół Carla Hauptmanna i uroczyste odsłonięto 23.06.1925 r. Umieszczony na nim napis pochodzi z dziennika pisarza:

*"Spoczywam tu pod różą
i pod koniczyną,
Pod nimi przenigdy
nie zaginę.
I każda łza żalości,
która spłynie z Twego oka
sprawi, że mój grób
wypełni się pamięcią,
Zaś za każdym razem
gdy jesteś wesół
Mój grób pelen jest
pachnących róż."
(tłum. aut.)*

Z tym pięknym pomnikiem, który wieńczy symboliczny, zrywający się do lotu znad płomieni ptak, powojenna historia obeszła się brutalnie. Został on przez wandalów niemal doszczętnie rozbity. W latach 1982 - 1983 pomnik nagrobny Carla Hauptmanna na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Jeleniej Górze został poddany rekonstrukcji, a obecnie ustawiony jest koło muzeum – Domu Hauptmannów w Szklarskiej Porębie, a na cmentarzu znajduje się granitowa płyta.

W prawym górnym narożniku, pod murem znajdują się dwa nagrobki rodziny Bölsche. Wilhelm Bölsche (1861 - 1939) należał do jednej z najciekawszych postaci miejscowej kolonii artystów. Pisarz i biolog, popularyzator idei ochrony przyrody, biegły dziennikarz, krytyk literacki, zaprzyjaźnił się z Carlem i Gerhartem Hauptmannami jeszcze w latach osiemdziesiątych XIX wieku, a następnie zamieszkał w Szklarskiej Porębie. Jego sława sięgała daleko poza granice Niemiec. Wiele jego prac przetłumaczonych zostało na język polski: "Szkice zoologiczne", "Dni stworzenia", "Miłość w przyrodzie" i "O pochodzeniu człowieka". W latach trzydziestych Wilhelm Bölsche stworzył karkonoskie muzeum geologiczno-przyrodnicze, które mieściło się przy ul. Muzealnej 5. Prowadził z balkonu swego domu przez lunetę obserwacje astronomiczne, co budziło wśród mieszkańców Szklarskiej Poręby niekłamany podziw. Właśnie dzięki tym obserwacjom stał się, jak sam siebie żartobliwie określał "władcą Karkonoszy". Wilhelm Bölsche pozostawił olbrzymie, składające się z paru tysięcy listów archiwum przechowywane w zbiorach wrocławskiej

Biblioteki Uniwersyteckiej. Dawniej jego imieniem nazwano drogę z Marysina na Śnieżne Kotły (dziś szlak żółty) oraz grań dzielącą Duży Śnieżny Kocioł od Małego. Szklarska Poręba uczciła swojego mieszkańca nadaniem honorowego obywatelstwa. Jego nagrobek ozdobiony został wierszem Angelusa Silesiusa, najwybitniejszego śląskiego poety doby baroku:

"Człowieku, co kochasz

W to się zamienisz

Gdy kochasz Boga

zamienisz się w Boga,

Gdy kochasz ziemię,

Zamienisz się w ziemię."

(tłum. aut.)

Obok, w bliźniaczym nagrobku pochowane zostały jego żona Johanna z d. Walther (1863-1923) i córka Johanna (1900 - 1935), która pełniła funkcję jego sekretarki.

W niewielkiej odległości, na prawo od dawnej alejki biegnącej równolegle do cmentarnego muru znajduje się nagrobek Hannsa Fechnera (1860 - 1931) i jego trzeciej żony Hannah z d. Riehm (1865 - 1934). Na tym skromnym nagrobku widnieją fascimile podpisów małżonków oraz ich nazwiska i lata życia. Hanns Fechner był znanym malarzem, grafikiem, portrecistą pruskiego dworu królewskiego, profesorem berlińskiej Akademii Sztuk Pięknych. Na skutek nieszczęśliwego wypadku, któremu uległ około 1910 r. utracił wzrok. W Szklarskiej Porębie Średniej mieszkał w wiejskiej chacie przy ul. Dolnej 9. Był członkiem honorowym „Stowarzyszenia Artystycznego Św. Łukasza w Szklarskiej Porębie”, jednym z założycieli "Śląskiego Związku Teatrów Ojczyznianych" czy pomysłodawcą organizowanego w Szklarskiej Porębie festynu z okazji Nocy Św. Jana. Ociemniały Fechner żonie dyktował wspomnienia ze swego artystycznego życia. Opowiadał o ludziach, których portretował, nadając książce tytuł "Ludzie, których malowałem". Hannah Fechner spędziła dwadzieścia lat na misji katolickiej w Indiach, zakładając tam wiele szkół i przedszkoli. Po powrocie z misji propagowała indyjską kulturę.

Na cmentarzu w Szklarskiej Porębie Dolnej pochowany został też inny z "łukaszowców" Georg Wichmann (1876 - 1944). Był on uczniem prof. Carla E. Morgensterna, który zaraził go miłością do Karkonoszy. W Szklarskiej Porębie Georg Wichmann zamieszkał w domu na Wzgórzu Paderewskiego 5. Jego ulubionym tematem były Śnieżne Kotły. Niestety jego grób nie dochował się do dziś. Nie zachował się też grób jego kolegi artysty - malarza Hansa Oberländera.

W górnej części cmentarza, po jego lewej stronie, niedaleko od bocznej bramy cmentarnej, niedaleko od siebie znajdują się dwa nagrobki Maxa Schlickera i Gustava Bertholda. Max Schlicker (1862 - 1936) był właścicielem znanej winiarni i hurtowego składu win. Jego lokal znajdował się przy ul. Jedności Narodowej 16 (obecnie kawiarnia "Kaprys"). Winiarnia była miejscem spotkań artystów i literatów. Niestety nagrobek Maxa Schlickera uległ wiosną 1998 r. częściowej dewastacji. Gustav Berthold był dyrektorem i dyrygentem stojącej na wysokim poziomie tutejszej orkiestry uzdrowskiej. Szczególnie popularne były jej letnie występy organizowane w muszli koncertowej w parku miejskim.

Z lewej strony, w górnej części cmentarza, przy murze znajduje się wykonany z granitu grobowiec rodziny Brandt. W swojej neoklasycznej formie nawiązuje do antycznego pomnika nagrobnego typu "cippus", szeroko znanego na ziemiach Cesarstwa Rzymskiego. Jest on ciekawym przykładem kamieniarki nagrobnej sięgającej do antycznych wzorców.

Dziś stan zabytkowego cmentarza w Szklarskiej Porębie Dolnej jest zły. Rada Miasta zamierza podjąć decyzję o przeznaczeniu środków finansowych w budżecie 2009 r. na jego zabezpieczenie i restaurację.

Tekst Przemysław Wiater